

INHOUDSOPGAVE

5

DEEL I DE MENS 6

Filosofie	7
Mensen	9
Denken	11
Redelijkheid	13
Argumenten	15
Wetenschap	17
Monisme	20
Identiteit	22
Determinisme	24
De ziel	26
Vrijheid	28
Bewustzijn	31
Een film	33
Het zelf	35
Het onbewuste	37
Wat niet weet... ..	39
Dieren	41
De mens een machine	43
Computers	45
Denkende computers	47
The Matrix	49
Emoties	51
Opvoeding	53
Spiegelen	56
Discipline	58

DEEL II HET GOEDE 60

Ethiek	61
Moraal	63
Waarden	65
Egoïsme	67
Altruïsme	69
Geluk	71
Het grootste geluk	73
Gelukt	75
Relativisme	77
Autonomie	80
Plicht	82
Deugd	84
Alles met mate	86
Vriendschap	88
Het kwaad	90
Zin	92
Dierethiek	94

DEEL III HET SAMENLEVEN 96

Samenleven	97
De natuurlijke mens	99
Mimetische begeerte	101
Macht	103
Oorlog	105
Sociaal contract	107
Eigendom	109
Het algemeen belang	111
Arbeid	113
Gelijkheid	115
Vrijheid	117
Utopie	119
De technische utopie	121
Dystopie	123
Individualisme	125
Begrippenlijst	128

DEEL I De mens

FILOSOFIE

Het Griekse woord filosofie betekent letterlijk ‘liefde voor de wijsheid’. In Nederland gebruiken wij het begrip ‘wijsbegeerte’ als vertaling van filosofie. Begeerte, meer nog dan liefde, is een hevig verlangen. Kenmerkend nu voor begeerte is dat zij altijd gericht is op iets dat er nog niet is, in dit geval wijsheid. Als je het namelijk wel al zou bezitten, dan is er niet de noodzaak het te begeren. Wie zijn buik vol heeft gegeten, heeft ook geen honger meer. Wie al wijs is, zal de wijsheid dus ook niet meer begeren. Wie denkt dat hij de wijsheid in pacht heeft zonder haar te bezitten, is meestal dom.

Door te begeren en te verlangen worden wij in beweging gezet, hopelijk om dichterbij het te bereiken doel te komen. Het verwerven van wijsheid is het doel van de filosofie. Dit kun je bereiken door in de eerste plaats vragen te stellen. Waar komen die vragen nu vandaan? Je kunt in de eerste plaats denken aan ons zelf als bron, want wij zijn natuurlijk degenen die de vragen bedenken en stellen. Maar dat is niet het enige. Kennelijk zit het leven zo in elkaar dat het vragen oproept. De vragen in de filosofie zijn daarom niet alleen maar verzinsels van de mens, maar komen voort uit een verwondering over *dat* het leven er is en vervolgens *hoe* het leven in elkaar zit. En verwondering ook over het feit dat wij ons bewust zijn van dit alles.

Wat dit betreft zijn filosofen een beetje kind gebleven, want zij kunnen zich verbazen over zaken die vanzelfsprekend lijken en steeds naar het *waarom* blijven vragen.

Door het stellen van de juiste filosofische vragen kun je gaan nadenken. Meteen moeten we dan al nadenken over de voorwaarden die een vraag ook tot een filosofische vraag maken. Want de meeste vragen zijn niet filosofisch.

We moeten dus weten wat filosofie is. Maar dat weten we nog niet, en daarom is filosofie best een gek vak. Het is een vak dat noodgedwongen over zichzelf moet nadenken. Wat is bijvoorbeeld wijsheid? Wat is denken? Is het niet wijs om soms gewoon niet te denken?

Een paar dingen kunnen we al zeggen over een filosofische vraag. Het betreft vragen waarover je moet nadenken. Nu moet je natuurlijk bij iedere vraag wel nadenken om het antwoord te vinden, maar meestal kunnen die antwoorden gevonden worden door waar te nemen, door wetenschappelijk onderzoek, of door het raadplegen van geschikte bronnen, zoals boeken of mensen die ergens veel over weten. Op de vraag hoe laat het is, volstaat een eenvoudige blik op een hopelijk goedwerkend horloge. Op de vraag hoe het komt dat de meeste bladeren en het gras groen zijn, kan onderzoek uitkomst bieden. Op de vraag hoe het geldverkeer op de beurs werkt, kun je te rade gaan bij een econoom.

RENÉ MAGRITTE. THE FALSE MIRROR (1928)

8

Op filosofische vragen kan alleen maar een antwoord gevonden worden door na te denken, door te proberen helderheid te scheppen en een mogelijk antwoord te onderbouwen. Vaak denken mensen bij filosofische vragen dat de gegeven antwoorden een kwestie zijn van meningen; de één vindt dit, de ander vindt dat. Daarom zal er nooit één definitief antwoord gevonden worden. Ten dele is dit waar, want mensen verschillen nu eenmaal op sommige gebieden en in ieder geval overduidelijk in hun standpunten. En het is soms ook belangrijk om een eigen mening te hebben.

Toch is filosofie veel meer dan alleen maar het uitwisselen van meningen. Filosoferen is een zoeken naar inzicht in bepaalde vraagstukken, zodat je inderdaad wat wijzer wordt. En een inzicht is meer dan alleen maar een persoonlijke mening. Het zegt namelijk iets over wat verder gaat dan jij zelf. Als ik inzie dat het belangrijk is om in het leven schoonheid te ervaren, dan zegt dat misschien meer over de kracht en het belang van schoonheid dan over mijzelf. Het is daarom niet alleen belangrijk een mening te hebben, maar deze ook te kunnen uitleggen en te onderbouwen door goed na te denken.

Filosoferen is een denken dat abstract te noemen is. **Abstraheren** wil zeggen dat je in het gebruik van je begrippen niet relevante zaken wegdenkt. Als wij hierna gaan nadenken over de mens, dan doet het er niet zo veel toe wat voor een kleur haar die mensen hebben. Wat er dan wél toe doet, moeten we nog gaan onderzoeken.

In dit boek gaan we proberen inzicht te verkrijgen door te filosoferen. Als een inzicht meer is dan alleen maar een persoonlijke mening, dan is het ook denkbaar dat we tot gedeelde inzichten komen. Misschien dat jouw inzicht veel meer lijkt op dat van anderen die goed nadenken, omdat het gaat om de dingen waarover we denken. Iedereen is in staat om schoonheid te ervaren. Ieder mens erkent het belang van denken, van liefde en van voelen. Denken kun je soms alleen doen, maar wordt sterker en soms dieper wanneer je samen denkt. In en naast het denken speelt ervaring en voelen ook een grote rol. Door levenservaring neemt je inzicht toe, mits je de opgedane ervaringen ook bewust overdenkt en een plek geeft. Voelen hoort daar onmiskenbaar ook bij.

Opdracht 1.1 t/m 1.7

HET ONBEWUSTE

Als je er van uit gaat dat wij veel meer kunnen dan datgene waar we ons bewust van zijn of wat we bewust doen, dan moet je misschien wel concluderen dat er zoiets als het **onbewuste** bestaat. Ook hierbij geldt dat de taal ons enigszins misleidt; door te spreken over het bewustzijn of het onbewuste veronderstel je al snel dat het iets is, een entiteit of een ding, zoals je ook spreekt over de tafel of het servies. Maar zoals we al bij het bewustzijn zagen, gaat het veel meer om een grote diversiteit aan activiteiten en processen, zodat het moeilijk is om te bepalen wat het bewustzijn nu precies is. Je kunt hooguit een aantal kenmerken opnoemen, waarbij de vraag blijft bestaan of die kenmerken nu het monisme dan wel dualisme ondersteunen. Hetzelfde gaat ongetwijfeld ook op voor wat we het onbewuste noemen; het is in de eerste plaats geen nauwkeurig identificeerbaar ding, zoals we wel redelijk makkelijk vast kunnen stellen wat een hand is, wat deze hand kan en waar die toe dient.

De waarneembaarheid van een hand draagt natuurlijk ook bij aan het gemak om hem te kunnen identificeren, wat bij het bewuste en het onbewuste een stuk moeilijker is. Maar los van de waarneembaarheid is er nog een andere reden dat het spreken en denken over zoiets als het onbewuste zo moeizaam gaat. We kunnen ons namelijk onmogelijk bewust zijn van datgene waar we ons niet bewust van zijn. Dat is nu precies een kenmerk van het onbewuste, dat we ons er niet bewust van zijn en ook niet kunnen zijn. Daarom wordt het onbewuste wel vergeleken met een ijsberg. Het bewustzijn is de top en steekt voor 10 procent boven het water uit. Het is dat wat je ziet en het lijkt ook alles te zijn. Maar zo'n 90 procent van de ijsberg is onder water en onttrekt zich aan je waarneming. Dit is het onbewuste.

Er bestaat een beroemd experiment in de psychologie. Proefpersonen werd in een winkel gevraagd welke van vier identieke panty's ze het mooist vonden. De vier panty's lagen gewoon naast elkaar, maar wat opviel is dat de meeste proefpersonen een voorkeur hadden voor de panty die het meest rechts lag. Dat is op zich helder, maar wat zeiden die proefpersonen zelf? 'Deze is gewoon het mooist', of: 'ik denk dat deze het stevigst is en daarom langer meegaat'. Dit is natuurlijk onzin, want de panty's waren zoals gezegd hetzelfde.

37

GILBERT AND GEORGE. SLEEPY (1985)

Dit gebeurt heel vaak. Mensen nemen een zogenaamde beslissing, maar het bewustzijn gaat achteraf zeggen dat er allerlei redenen waren. Het bewustzijn hobbelt achter de feiten aan. Het probeert achteraf te verklaren waarom we dingen doen, maar meestal weten we helemaal niet waarom. Dit sluit mooi aan bij de hedendaagse definitie van het onbewuste, namelijk de processen waar we ons niet bewust van zijn, maar die ons gedrag, waaronder denken en de emoties, wel beïnvloeden.

Waaruit bestaat dit onbewuste nu? Een bekende opvatting in de psycho-analyse is dat het onbewuste vooral bestaat uit dierlijke driften, waaronder bijvoorbeeld de seksuele drift en de territorium drift. Mens en dier willen veilig zijn. Zo willen mensen bij zeer warm weer toch altijd graag iets over zich heen, terwijl dat strikt genomen niet nodig is. Wel begrijpelijk

natuurlijk vanuit een diepgeworteld verlangen naar een veilige en beschutte plek. Driften drijven ons letterlijk aan, het is de motor die de boel in beweging zet. De driften zijn gericht op lust. De eigenlijke lustervaring is een gevoel van bevrediging en dat is vooral het wegvallen van opgebouwde spanning. Zo zorgt het gevoel van honger, dat onbewust uit het lichaam voortkomt, voor een zekere spanning. Een spanning die pas wegvalt na het eten van iets aangenaams, zodat we een voldaan en tevreden gevoel krijgen. Hetzelfde geldt ongetwijfeld voor de seksuele drift, die 'gewoon' en soms op de gekste momenten in ons opkomt. Nu zit het leven helaas zo in elkaar dat we deze driften nooit altijd bevredigd krijgen en daar moet je vroeg of laat mee om zien te gaan. Er is dus ook veel onlust. In deze opvatting die uitgaat van onbewuste driften die op lust gericht zijn, wordt ook gesteld dat ervaringen die veel onlust veroorzaken en zelfs traumatisch zijn, verdrongen worden naar het onbewuste. Het kan bijvoorbeeld gaan om oorlogservaringen of vormen van misbruik. Het is zo 'heftig' om je er bewust van te zijn, dat ze weggestopt zouden worden. Pijnlijke gedachten worden onderdrukt naar het onbewuste. Tegelijkertijd hebben deze ervaringen in het bewuste leven nog wel hun invloed; het kan zijn dat je er gespannen of angstig van bent, slecht slaapt of onverklaarbare woedeaanvallen hebt. Er zijn echter weinig aanwijzingen dat er echt zoiets als verdringing bestaat. Weliswaar denken we liever niet terug aan iets stoms dat we vandaag gedaan hebben, maar het komt toch boven. Overlevenden en slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog hebben in een onderzoek te kennen gegeven dat ze juist zwaar gebukt gaan onder hun herinneringen, juist omdat ze niet verdrongen kunnen worden.

Opdracht I.130 t/m I.139